

A múlt század végének történetírása alapos forráskutatást végezve feldolgozta Dózsának és seregének Arad, Békés, Csanád és Zaránd megyére vonatkozó történetét. Márki Sándor Dózsa Györgye mellett az e vidékre vonatkozó megyetörténeti monográfiák is hosszan időznek — a megyei kereteken túl, tekintetüket a tágabb régióra függesztve — a parasztháború eseményeinek tárgyalásakor.¹ Barta Gábor és Fekete Nagy Antal Parasztháború 1514-ben című munkájukban ugyancsak részletesen kitérnek a Körös—Tisza—Maros közti események bemutatására.² A fenti művek a jelentős, egész országot érintő eseményeken és az egymással szembenálló két tábor vezetői sorsának bemutatásán kívül 1514 szereplőinek — régióénknak is — második vonalában lévő alakjaira is ráirányították a figyelmet. Közülük Gál Ispán vagy Ispán Gál és családja, a battonyai Kis testvérek és családjuk sorsát valamint a két kamuti (ma: Békéstől észak-nyugatra lévő település) kisnemes, Nagy Demeter és Varsányi Gergely rövid történetét vesszük vizsgálat alá. Származásuk, életútjuk tanulmányozását a múlt századi oklevélkiadás során megjelent köteteken túl Veress Endre: Gyula város oklevéltára (1313—1800) és a szerzői munkaközösség által megjelentetett Dózsa-okmánytár könyvnyitja meg.³

Ispán Gál, gyulai várnagy származására vonatkozóan kétféle álláspontot alakított ki a szakirodalom. Karácsonyi János Somogy megyei eredetűnek tartja a Gál családot. Bizonyító tényként azt hozza fel, hogy Ispán Gál edestestvére, Póka János Béczi, majd Visi előnevet viselt,⁴ ugyanis Ispán Gál Békési Mórocz Albert Kereki possession lévő részbirtokának megvételekor az eladó Mórocz neki és általa Póka Jánosnak valamint Belczi (Béczi) Sípos Jánosnak és testvéreinek adta el a birtokot.⁵ Karácsonyi feltevését erősíti meg a rokonságra nézve az a két oklevél is, amelyben 1518. június 11-én és 1519. július 4-én Gerdosich Péter deák megyesi (ma: Medgyesegyháza) egész birtokát Ispán Gálnak; továbbá feleségének, Krisztinának; fiainak: Györgynek, Andrásnak, Istvánnak, Benedeknek, leányának, Katalinnak, valamint vér szerint való testvérének, Póka Jánosnak és utódainak a tőlük már fel is vett 1500 arany forint-

¹ MÁRKI SÁNDOR: Dózsa György. Bp. 1913. 206—233., 265—291. Uő: Arad vármegye és Arad szabad királyi város története I. Arad 1982. (továbbiakban: AAT) 477—493.; KARÁCSONYI JÁNOS: Békés vármegye története I—II. Gyula 1896. (továbbiakban: BVT) I. 71—75.; BOROVSKY SAMU: Csanád vármegye története 1715-ig I—II. Bp. 1896-97. 146—154.; SZEREMLEI SAMU: Hód-Mező-vásárhely története II. Bp. 1901. 206—210.

² BARTA GÁBOR—FEKETE NAGY ANTAL: Parasztháború 1514-ben. Bp. 1973. (továbbiakban: PH) 80—107.

³ VERESS ENDRE: Gyula város oklevéltára (1313—1800). Bp. 1938. (továbbiakban: GYO): ANTONIUS FEKETE NAGY—VICTOR KENÉZ—LADISLAUS SOLYMOSI—GEISA ÉRSZEGI: Monumenta Rusticorum in Hungaria Rebellium Anno MDXIV. Bp. 1979. (továbbiakban: MRR).

⁴ BVT II. 56.

⁵ Diplomatarium Békessiensense. Collegit Lud. Aug. Haan. Pestini 1870. (továbbiakban: BO I.) 130—131.

ért eladta. Érvelésének gyengéje, hogy sem a Gál, sem az Ispán családra vonatkozóan XVI. század előtti Somogy megyei adatot nem említ, mi is csak a Póka családra vonatkozóan találtunk adatot.⁶

Márki Sándor a Gelvács és Őzi (Gyulavári mellett volt települések) területén élt, még a XV. század elején rokoni kapcsolatra lépő kismemesi rangú családok utódként említi Ispán Gált. Azt feltételezi ugyanis, hogy az ott élő Gál és Ispán családok nevét egyszerre, összekapcsolva használta a gyulai várnagy okleveleiben.⁷ Márki ezzel szellemenesen oldja meg a szokatlan név magyarázatát, javaslatának elfogadására mi is hajlunk, kevesebb hitelt adva annak az elképzelésnek, amely szerint a Gál tulajdonnév mellett használt Ispán szó viselője tisztségét jelenti. Márki hipotézisének megalkotásakor egy 1438-as keltezésű oklevélre hivatkozik, ahol a két család együtt szerepel.⁸ A Gál család jelenlétét Gelvácson már egy 1418. augusztus 24-i keltezésű oklevélben megtaláltuk. A jogtalan birtokhasználók között olvashatjuk Gelvács (Gylvach) Gál Mihály nevét.⁹ Bár kételkedünk az oklevelek állításában, azaz hogy Ispán Gál és Póka János édes testvérek lettek volna (talán féltestvérek lehettek), Márki álláspontját, a Gál család Békés megyei származását sem fogadjuk el. További bizonyító erejű adatok hiányában a Gál család eredetére vonatkozó véleménykülönbségek nem oldhatók fel.

A Kis|család története nem nyúlik vissza olyan távoli időbe, mint a gyulai Gálé, pontosabban okleveles adattal nem rendelkezünk felőle. Sorsuk alakulásáról Márki és Barta—Fekete Nagy részletesen szólnak,¹⁰ azonban az események teljes rekonstruálására céljukból következően nem törekedtek. Kis Demeter öt fia: Lőrinc, István, Bálint, Domokos és Gergely mint osztatlan (indivisos) jobbágyok éltek Asszonylaki Ravazdi Péter battonyai birtokán. Uruk kiemelve őket a jobbágyi sorból, a legidősebb testvért, Lőrincet, oficiálisaként alkalmazta Battonyán. Ennek ellenére, feltehetően a jobb gazdasági lehetőségekben bízva, 1506. április 1-én át akartak telepedni a Corvin János özvegye, Frangepán Beatrix gyulai uradalmához tartozó bánhegyesi (ma: Magyarbánhegyes) birtokára.¹¹ Amikor azonban Basarági Baki István szolgabíró előtt

⁶ KOMJÁTHY MIKLÓS: A somogyi konvent II. Ulászló-kori oklevelei az Országos Levéltárban. Somogy megye múltjából (továbbiakban: SMM). 1. 43. old. 20. sz. 3. 49. old. 59. sz. A család első őseinek Ispán Gált tartja BARANYAI BÉLA. Somogy vármegye. Szerk.: CSÁNKI DEZSŐ. Bp. é.n. 616., REISZIG EDE írja, hogy 1382—1505 között a Póka vagy Pókafi család a Somogy megyei Nagyszakácsiban élt. 119.

⁷ AAT I. 350.

⁸ Békés megyei oklevéltár számos hazánk beltörténetére vonatkozó adatokkal. Összegejtötték és közrebocsátották HAAN LAJOS ÉS ZSILINSZKY MIHÁLY. Bp. 1877. (továbbiakban: BO II.) 22. sz.

⁹ GYO 12. sz.

¹⁰ MÁRKI S.: i. m. 223—225.; PH. 86—87.

¹¹ A Kis család sorsát tárgyaló oklevelek II. Ulászló Budán, 1516. február 24-én keltezett (DI. 37 832) és március 11-én keltezett (DI. 37 986) okleveleiben maradtak fenn. Az előbbiből részletek (az 1., 2. és 3. számú) közlésére került sor, az utóbbi teljes egészében megjelent a MRR 253. 256. 264. és 290. sz. alatt. A Kis testvérek ügyével kapcsolatos, a Brandenburgi család levéltárában talált oklevelet közül még Veress Endre GYO 89. sz. alatt. Kis Lőrinc, István, Domokos, Bálint és Gergely történetének oklevelek adata rekonstruálásához szükséges volt II. Ulászló Budán, 1516. február 24-én keltezett oklevelében lévő, korábban keltezett, átírt oklevelek kronológiájának megállapítására. A hat oklevél közül öt keltezésének a tisztázása — három belőlük kiadott — nem okozott gondot. A 3. sz. oklevél azonban, amelyet Csályai László Arad megye alispánja és négy szolgabírája adott ki, keltezetlen. Ebben írják pedig le Kisék Battonyáról Bánhegyesre költözésének történetét. Annnyit megtudunk az oklevélből, hogy egy teljes év eltelt (iam anno integro revoluto) azóta, hogy Pattantyús György és Belezs Gergely elvitték a Kis családot Battonyáról, tehát az esetet egy évvel megtörténés után foglalták írásba. A 6. sz. oklevél keltezése szerint Zaránd megye nemessége 1508. március 13-án száz arany forint fizetésére kötelezi Corvin János özvegyét, Beatrixot, mivel Ravazdi Péter jobbágyai (a Kisék) Battonyáról az ő bánhegyesi birtokára költöztek. Ennek alapján úgy véljük: az átköltözés időpontja nem 1508. április elseje lehetett, amint Márki vélte (MÁRKI: i. m. 223—224.), hanem korábban, ugyanis egy áprilisban történt költözés miatt nem róhatnak ki ugyanazon év márciusában büntetést. Tehát

Kis Lőrinc a lovon ülve a terragiumot, egy dénárt át szeretne volna adni, a Battonyával szomszédos baktornyai bírónak, az arra hivatkozva, hogy nem bírja, sőt nemcsak neki, hanem a többi jobbágnak is Kis Lőrinc parancsolt azelőtt — egyetlen boglyát sem raktak vagy nyomtattak nélküle —, nem fogadta el a földbért. A Kis testvérek ennek ellenére ingóságokkal (res mobiles) elköltöztek Bánhegyesre a törvényben meghatározott tizenöt nap előtt. A tizenötödik napon Kis Lőrinc fiatalabb testvérel, Domokossal, Pattantyús Györggyel, Márton és István gyulai várnagyok familiárisával és Belezgy Gergely bánhegyesi bíróval megjelent a baktornyai bíró háza előtt. Mivel csak a bíró felesége tartózkodott otthon, házának ajtaja elé egy dénárt dobva minden vagyonukkal (omnes res) Bánhegyesre költöztek.¹² A jogtalan távozás miatt Zaránd megye Corvin János özvegyét száz forint büntetésre ítélte.¹³ A család feltehetően mégis Bánhegyesen maradt, erre következtethetünk abból, hogy a volt földesúr, Ravazdi Péter bosszúját hívták ki maguk ellen. 1512-ben vagy 1513-ban Kis Lőrinc és Domokos háromszáz forint értékű ökröt hajtottak Pestre, amikor a nyílt úton Ravazdi Péter fegyvereseivel megtámadta őket, és hosszú ideig familiárisainak lovai után kötve vitte őket Asszonylakára (egykori középkori falu a Maros mellett Arad tájékán), és addig fogva tartotta, amíg a jószágok fejében kétszáz forintot nem fizettek.¹⁴

Dózsa seregének Békés megyei jelenléte változást, fordulatot hozott nemcsak a gyulai Gál és a Kis család, hanem a kamuti nemesek életében is. Kis Gergely és a kamuti nemesek a felkelők közé álltak, Ispán Gál pedig ura várát védelmezte. Sorsuk a parasztháború után ennek megfelelően alakult.

A Kisek; Lőrinc és Domokos 1514. május 1-én saját védelmük biztosítása érdekében a gyulai várba készülődtek, azonban az éj leple alatt Ravazdi fegyvereseivel meglepte őket, és összes javaikban kárt okozva mintegy négyszáz forint értékű ingóságot vittek magukkal, és volt jobbágyaikat — ugyanúgy mint két évvel korábban — magukkal hurcolták; és később újra csak kétszáz forint lefizetése ellenében engedték szabadon.¹⁵ A családon esett sérelmek után érthető, miért állt Kis Gergely Dózsa táborába; és azon sem kell csodálkoznunk; hogy ő lett az, aki társával Ravazdit karóba húzta.¹⁶ Az esetről Szerémi is megemlékezik művében, igaz, ő a kivégzés módjaként keresztre feszítést említ.¹⁷ (Szerémivel szemben az oklevél leírását kell hitelesnek tartanunk, ugyanis benne Arad megye hivatalosan bizonyítja Ravazdi halálának körülményeit.)

A feudalizmus lényegéből fakadó szoros személyi kapcsolatok során keletkező sérelmek igen sok esetben indítóokai voltak a Dózsa-felkelés idején a jobbágyok, a le-

a költözés 1507-ben játszódhatott le legkésőbbben. Ha azonban arra gondolunk, hogy az Arad megye alispánja által szignált oklevélben mint a már egy évvel ezelőtt megtörtént esetről beszélnek, akkor már 1506-nál járunk. Ezt a korábbi időpontot erősíti meg a II. Ulászló által 1516. március 11-én kiadott (MRR 290. sz.) oklevélnek az adata is, amely első olvasásra meglepően arról szól, hogy az elköltözés tizenhárom éve vagy azon innen (in anno iam tredecima vel citra instaret revolutio) történt. 1516-hoz viszonyítva tizenhárom évvel korábban semmi esetre sem történhetett, ugyanis akkor még Corvin János élt (GYO 38. sz. és megjegyzés), és az oklevélnek meg kellett volna említenie az eset leírásakor, hogy még Corvin életében játszódott le az eset. Az sem jöhet számításba, hogy egy, a büntetés kiszabása után történt újabb esettel állunk szemben, mert Frangepán Beatrix 1509 januárjában már Brandenburgi György felesége lett. A fentiekből következően tehát a Kis család Battonyáról Bánhegyesre költözésének időpontját 1506 áprilisára tehetjük.

¹² Dl. 37 832. 3. sz.

¹³ Uo. 6. sz.

¹⁴ MRR 290. sz.

¹⁵ Uo.

¹⁶ MRR 264. sz.; Dl. 37 832. 4. sz.

¹⁷ SZERÉMI GYÖRGY: Magyarország romlásáról. Magyar Helikon. Bp. 1961. 66.

verés után az urak személyes bosszúból fakadó tetteinek. Esetünkben, a Ravazdi kontra Kis magánháborúban; most a Ravazdiakon volt a sor. 1514. november 1-e körül Ravazdi Péter testvére János és özvegye; Márta asszony fegyvereseikkel éjjel ismét Bánhegyesre rontottak, és Kis Lőrinc feleségét, Szófiát, Bálint feleségét, Orsolyát, valamint gyermekeiket nyolcszáz forintot érő ingóságukkal együtt asszonylaki házukhoz hurcolták.¹⁸ A támadók a családfőket azért nem találták otthon, mert azok uruk fogóságában, helyesebben védelmében voltak Gyulán. Az öt Kis testvér, Gergely is, 1516. márciusában még mindig a gyulai várban tartózkodott.¹⁹

Talán éppen akkor, amikor Kis Lőrinc és Domokos Gyulán kerestek volna oltalmat a felkelők, vagy a felkelés okozta zűrzavart kihasználó Ravazdi elől, állt Nagy Demeter és Varsányi Gergely Dózsa táborába,²⁰ mintegy példát szolgáltatva az élet sokszínűségére: jobbágyok menekültek az uradalom központjába védelmet remélve, és kismesek növelték annak a paraszthadnak a számát, amely az urak ellen fordult. Mivel részt vettek a felkelésben, büntetésként elvesztették nemesi kúriáikat, és azokat az általuk bizonyára jól ismert Ispán Gál kapta.²¹ Helyzetük azonban mégsem pecsételődött meg. Vétségük felől bizonyára sikerült tisztázniuk magukat, ugyanis Ispán Gál 1517-ben kénytelen volt zálogba venni Nagy Demeter udvarházát, 1525-ben pedig egy Varsányi Gergely — talán akiről szó esett — egy peres ügy kapcsán védelmezte a kamuti határt.²²

Amíg a Kis család a továbbiakban csak urában és sorsa szerencsésében bízhatott, valamint a kamuti nemesek helyzete is alászállt, az úri tábor, azaz Brandenburi György mellett kitartó Ispán Gál előtt megnyílt a felemelkedés lehetősége. A parasztsereg körülbelül egy hétig tartó ostromát Gyula ellen — amelyből Gyulai Gál András 1552-ben, Albert brandenburi örgrófhhoz írt levelében nyolc hónapos hősies várvédelem lett²³ — a vár szerencsésen kiállta, és ezzel az 1508 óta az uradalomban tisztségeket betöltő várnagy²⁴ hosszú időre megszerezte ura bizalmát. Ezt kihasználva a parasztháború leverése utáni években számos fekvőséget, rész- vagy egész birtokot vásárolt, vett zálogba, vagy kapott adományul.²⁵ A legális forma mellett illegális úton

¹⁸ MRR 290. sz.

¹⁹ Zaránd megye törvényszéke 1515. február 12-én és 26-án tartott ülésén elrendelte, hogy Brandenburi György adja vissza Ravazdiék jobbágyságait, ugyancsak február 26-án elítélték Horváth István gyulai várnagyot is, aki a jobbágyokat letartóztatta, és nem adta ki. (Dl. 37 832. 5. sz.; GYO. 89. sz.) A jobbágyok ügye ez év július 30-án Perényi Imre nádor, szeptember 5-én pedig II. Ulászló király előtt volt. (MRR 290.) Az ügy nem haladt előre, sőt tovább bonyolódott. 1516. március 11-én ugyanis II. Ulászló utasította az aradi kaptalant, hogy vizsgálja ki az 1515. november elsején elkövetet hatalmaskodási ügyet. (MRR 290.)

²⁰ BO I. 125—126.

²¹ Uo. MRR 258. sz.

²² BVT II. 56.; BVT I. 73.

²³ GYO 230. sz.

²⁴ BVT II. 56.

²⁵ Ispán Gál az alábbi birtokokat szerezte meg: 1515. február 15.: zálogba vette Dóczi János Gyoma nevű birtokát (BO I. 126—127.), június 15-én: adományként kapja a kamuti nemesek kúriáit (125—126), szeptember 6-án: Kolcsi (Kolchy) Benedek kiskamuti részbirtokát, Csapcsalján (Chapc hallya) lévő prédiúmain és Csapszegen (Chapszegh) lévő erdőrészeit vásárolja meg (127—128). Még ugyanezen évben Ajtósi Török Ferencről gyulai házát vette meg. (BO II. 123—124.) Ebben az oklevélben használja először a Gyulai előnevet. 1516-ban fővényesi részbirtokába iktatták be, valamint újabb házát és telket vett Gyulán, részbirtokot Kiskamuton. (GYO 94. sz. és megjegyzés.) 1517. január 4-én zálogba vett egy udvarházat Gelvácson, valamint az említett Nagy Demeter udvarházát is zálogként kötötte le. (BVT II. 56.) 1518-ban Békési Mórocz Albert Kereki nevű részbirtokát vásárolta meg, ugyanezen év szeptember 15-én Nadabi János Kesziben lévő birtokrészét vette zálogba, június 11-én pedig Gerdosich Péter Megyes nevű egész birtokát. (BO I. 130—131.; BVT II. 57.; BVT II. 56.; SMM 1. 120. sz.; MRR. 336. sz.; GYO 97. sz. és megjegyzés; SMM 3. 59. sz. 1519. április 6-án Nadabi Menyhért Kesziben lévő ésbirtokát vásárolta meg. (GYO 97. sz. és megjegyzés.)

is próbálta vagyonát gyarapítani.²⁶ A nagy szerzések közepette sem feledkezett meg szolgálatának ellátásáról. Néhány oklevél fennmaradt a hivatali ügyeit intéző Ispán Gálról, aki gazdasági és igazságszolgáltatási ügyekben egyaránt eljár.²⁷

Amint a fentiekből kiderül, Ispán Gál néhány évig teljhatalommal rendelkezett a gyulai uradalomban. Ura bizalmát élvezve nem volt nehéz a hatalmas összegeket megszereznie; amelyeket azután birtokvásárlásra költött. A jövedelmek egy részének elsikkasztása mellett — Karácsonyi ír arról, hogy évi fizetése nem lehetett több 182 forintnál²⁸ — egyéb módját is megtalálta a vagyonszerzésnek. Sadobrich Péter várnagy ugyanis 1529. május 21-én az őrgrófnak arra a kérdésére, hogy miért hajtott be negyven forintot Gál Ispán özvegyén, azt válaszolta, mivel az még tisztartó korában kölcsön vett a gyulai ispotálytól húsz ezer téglát, és azt nem adta vissza, most, miután az ispotályt Brandenburgi György neki adományozta, a fenti összeget jogosan ítélte meg számára Gyula város tanácsa.²⁹

A mesés gyorsaságú vagyonszaporítás azonban gyorsan feltűnt környezetének. Feltehetően valaki beárulta urának, ugyanis az őrgróf 1520 május elején Gyulán termett, és a számadásokat átvizsgálva; rájött a hűtlen kezelésre. Ez megfelelő büntetést — amelynek a történetére vonatkozó oklevelet Veress Endre Gyula város oklevéltárában részletesen ismerteti — vont maga után. Ábrahámfi Sebestyén, Békés megyei főispán közbenjárására Ispán Gálnak csak nyolcezer forint kártérítést kellett fizetnie az őrgrófnak az egyéb büntetések elengedése mellett. Mivel a volt várnagy fizetési nehézségekkel küszködött, hármezer ötszáz forintért engedte át Megyest; a fennmaradó összeg fejében pedig a Gyula környékén lévő Jánosháza, Otlaka, Gelvács, Keszzi, Fövényes Zaránd megyei, valamint Kamut, Berek és Krako, Békés megyei falvakban bírt ingatlanokat kellett átadnia. Ezen túlmenően még bizonyos pénzösszeget is tartozott fizetni.³⁰ Az eset után úgy vélénk, hogy az őrgróf és Ispán Gál között minden kapcsolat megszűnt, mint Karácsonyi János feltételezte.³¹ Korábbi ura azonban, úgy látszik, megbocsátott neki, mert ha birtokait nem is adta vissza, újra szolgálatába fogadta, ugyanis Gyula vára és uradalma 1525. február 2-án keltezett évi jövedelmeinek összeírásában Ispán Gál is szerepel mint udvarbíró ötven forint évi fizetéssel.³²

Ispán Gál halálával özvegye és fiai nem nyugodtak bele vagyonuk elvesztésébe. Az özvegy, Somogyi Krisztina — a gazdag gyulai kereskedőcsalád leánya — meghallván; hogy Szapolyai János király Verbőczy Istvánnak készül eladni a gyulai uradalmat, már 1535. június 22-én kérte Megyes falut a többi hét birtokkal együtt Brandenburgi Györgytől, mivel azokat jogtalanul vették el tőlük.³³ Ami nem sikerült az özvegynek, azt egyik fia, András — aki már korábban az őrgróf szolgálatába állt — érte el, 1552 március elején folyamodott ez ügyben Brandenburgi Alberthoz. A válasz nem ismeretes előttünk, azt azonban tudjuk, hogy 1553-ban a család Ferdinánd királytól új adományként kapta a korábban elvett birtokokat, és hogy valóban birtokba vették azokat, azt a Földváry-féle 1561-es dicalis adóösszeírás adatai igazolják.³⁴ A Gyulai

²⁶ Uo. és uo. 102. sz.

²⁷ 1514-ben Brandenburgi káplánjának utalt ki pénzt (MRR 181 sz.), az őrgróf ügyvédjét fizette ki 1516-ban, ugyanabból az évből Horváth István nyugtája is fennmaradt. (GYO 93. sz.) 1518-ban két gyulai polgár ügyében tett igazságot, valamint ura ügyét képviselte Végh Andrással szemben. (uo. 98—99. sz.)

²⁸ BVT II. 57.

²⁹ GYO 179. sz.

³⁰ GYO 105. sz. és megjegyzés. Vö. BVT I. 174—175.

³¹ BVT II. 57.

³² GYO 119. sz.

³³ Uo. 205. sz.

³⁴ Uo. 208. sz., 209. sz., 200. sz. Történelmi Tár 1895. 365—368.

Gál (Gaal) család tehát megtartotta azt a társadalmi és gazdasági helyzetét, amelybe Ispán Gál emelte, sőt fiai később a megye életében jelentős szerepet játszottak.³⁵

A Gál és Kis család, valamint a kamuti nemesek sorsában egyéni életútjuk mellett számos általános, a korra és osztályhelyzetükre jellemző vonás is megnyilvánul. A gazdag jobbágyi sorból is tovább emelkedni vágyó, feltehetően kereskedéssel is foglalkozó Kis család magatartására jellemző, hogy Dózsa felkelése idején egyrészt feltéve vagyonukat a gyulai várba igyekeztek, másrészt sérelmeik megtorlására felhasználták a rendkívüli időt és alkalmat. Osztályhelyzetükből következően tehát kettős magatartást tanúsítottak a parasztháború idején. Történetük jól példázza: a jobbágyi lét lehetőségei és a velük párhuzamosan meglévő korlátozó tényezők közötti állandó, kibékíthetetlen ellentét élesedését a XVI. század elején. Gondoljunk csak arra, hogy Kiséktől mint felszabadított jobbágyoktól a földesuruk újból követelte a földjáradékot, sőt a költözködésüket is igyekezett megakadályozni. Am a szűkülő lehetőségek ellenére is jelentős vagyon halmozódott fel a gazdag jobbágyok kezén, hiszen egy év alatt több mint ezer forintot — ezüstöt és aranyat is — rabolhattak el a Ravazdiak Kiséktől. A Kis család és kamuti nemesek sorsa is bizonyítja, hogy a nemesség bosszúját Dózsa felkelésének leverése után — Barta és Fekete Nagy is hangsúlyozzák³⁶ — miként gátolták a nemesség vagyoni érdekei. Kis Gergely például még 1516-ban is élt, testvéreinek is reményük lehetett a nyugodtabb életre Brandenburgi György birtokán, a kamuti nemesek pedig végül tisztázni tudták magukat a felkelők táborába állás vádjá alól.

Az oklevelekből az is kiderül, hogy a gyulai uradalom meghatározó szerepet játszott a vidék életében. Nemcsak a birtokain, tartozékain élő jobbágyoknak nyújtott jobb megélhetési lehetőségeket³⁷ — Kisék is ide igyekeztek —, hanem az uradalmi tisztviselők előtt, más uradalmakhoz hasonlóan, megnyitotta a felemelkedés útját. Nemcsak Ispán Gál, hanem Gerdosich Péter és Sadobrich Péter is birtokokat kaptak szolgálataik fejében, egyúttal, amíg szolgálatot vállaltak, megélhetésük is biztosított volt.

Az uradalmi tisztviselők, még a várnagy munkája is, jórészt gazdasági irányító jellegű volt, katonai akciókra ritkábban, főként a birtokháborítások alkalmával került sor. A felhasznált oklevelekből az is előtűnt — már Bácskai Vera felhívta rá a figyelmet —, hogy a gyulai uradalom és Gyula város vezetése között személyi azonosságok és összefonódások révén szoros kapcsolat volt.

László Blazovich

REVIREMENTS DE FORTUNE LORS DE LA JACQUERIE DE DÓZSA DANS LE COMITAT BÉKÉS

Dans son étude, l'auteur examine les changements survenus lors de la jacquerie de Dózsa dans une famille noble, dans une famille d'un serf riche et dans la vie de deux petits nobles dans Békés. Le capitaine du guet de Gyula, joupan Gál, après avoir défendu le château-fort de György Brandenburgi des révoltés, il a exploité toutes les possibilités de faire fortune en bénéficiant de la confiance de son seigneur, et il a élevé sa famille dans les rangs de la noblesse moyenne. Bien que plus tard il ait été obligé de quitter ses fonctions à cause des soi-disant abus, sa famille a pu garder sa fortune accumulée en quel

³⁵ Gál András 1553-ban adórovó, István pedig 1560-ban Békés megye alispánja lett. (BVT II. 58—59.) A család történetére a továbbiakban 1. uo. és CSÁNKI DEZSŐ: i. m. 616.

³⁶ PH 247—252., 252—257.

³⁷ BÁCSKAI VERA: A gyulai uradalom mezővárosai a XVI. században. Agrártörténeti Szemle 1967. 441.

ques années. L'histoire de la famille Kis, originaire de Battonya, famille qui s'occupait du commerce aussi et dont les membres se retiraient entre-temps à Gyula, symbolise la lutte des forces qui veulent profiter extrêmement des possibilités du mode de vie serf et des forces qui s'y opposent. Gergely Kis comme tant de ses compagnons a été conduit au camp de Dózsa par le désir de se venger de ses griefs personnels, et il a été poussé par cette passion pour empaler son seigneur, Péter Ravazdi après la bataille de Nagylak. Les étapes des carrières de deux petits nobles, de Kamut Demeter Nagy et Gergely Varsányi — étapes qui apparaissent dans des sources — montrent les limites de la vengeance seigneuriale contre les participants de la révolte. Le sort de la famille Gál et celui de la famille Kis, ou bien le sort des petits nobles de Kamut montrent bien qu'avec leurs carrières personnelles beaucoup de traits caractéristiques généraux relatifs à l'époque et à leur situation de classe se manifestent. Il se dégage des sources utilisées qu'entre le domaine de Gyula et les dirigeants de la ville de Gyula il avait un lien dû aux relations personnelles étroites.

Ласло Блазович

ПОВОРОТНЫЕ МОМЕНТЫ В СУДЬБАХ ВО ВРЕМЯ ВОССТАНИЯ ДЬЕРДЯ ДОЖИ В КОМИТАТЕ БЕКЕШ

Автором прослеживаются изменения — вызванные восстанием Дожи в комитате Бекеш — в судьбах одной из дворянских и одной из богатых крестьянских семей, а также двух мелких дворян. После того, как кастелян Дьюлы, ишпан Гал, защитил крепость Дьердя Бранденбургского от повстанцев, он — пользуясь доверием своего господина — использовал все возможности для обогащения, вследствие чего его семья перешла в разряд среднего дворянства. Хотя позже ему пришлось оставить должность из-за предполагаемого злоупотребления служебным положением, его семье удалось сохранить накопленное за несколько лет имущество. Исмория семьи Киш — члены которой, торговцы из Батони, переселились в город Дьюла — является ярким примером борьбы двух тенденций: стремления использовать до осуществимых пределов возможности крепостной формы существования и противостоящих этому процессу сил. Гергей Киш, как и многие его современники, руководствовался желанием отомстить за личные обиды, когда он примкнул к войскам Дожи; а также когда он посадил на кол своего господина, Петера Равазди, после битвы под Надьялаком. Освященные в источниках эпизоды жизненного пути двух мелких камутских дворян — Деметер Надь и Гергей Варшани — которые тоже примкнули к войскам Д. Дожи — показывают пределы дворянской мести, осуществимой для расправы с участниками восстания. В судьбах семей Гал и Киш, а также двух мелких камутских дворян отражены как черты их личной жизни, так и общие черты, характерные для эпохи и их общественного положения. Из использованных грамот выясняется, что владельцы имения и руководители города Дьюла были между собой тесно связаны.